

O‘ZBEK MILLIY TIL KORPUSINING FILOLOGIK TADQIQOTLARDAGI O‘RNI

Ochilova Marjona Olimjon qizi

Termiz davlat universiteti O‘zbek filologiyasi fakulteti

Filologiya tillarni o‘qitish: o‘zbek tili

ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek milliy til korpusining zamonaviy filologik tadqiqotlardagi ahamiyati, uning lingvistik tahlil jarayonidagi imkoniyatlari hamda korpus lingvistikasining ilmiy izlanishlarni yangi bosqichga olib chiqishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, korpus asosida leksik, grammatik, uslubiy va pragmatik tadqiqotlarni amalga oshirishning afzalliklari yoritiladi. O‘zbek milliy til korpusining tilni o‘qitish, lug‘at tuzish, sun‘iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish hamda til siyosatini takomillashtirishdagi istiqbollari ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek milliy til korpusi, korpus lingvistikasi, filologik tadqiqot, lingvistik tahlil, elektron korpus, til texnologiyalari, pragmatika, leksikologiya, grammatika.

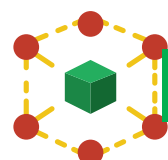
Kirish

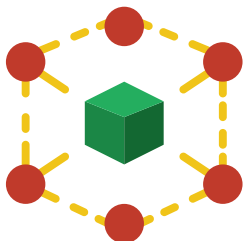
XXI asr axborot texnologiyalari va raqamli transformatsiya davri sifatida nafaqat iqtisodiyot, balki gumanitar fanlar, jumladan, tilshunoslik rivojiga ham kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Zamonaviy filologiyada katta hajmdagi matnlarni elektron shaklda jamlash, tizimlashtirish va ilmiy tahlil qilish zarurati korpus lingvistikasining rivojlanishiga sabab bo‘ldi. Bugungi kunda dunyoning rivojlangan tillari uchun millionlab matnlardan iborat milliy korpuslar yaratilgan bo‘lib, ular til hodisalarini obyektiv va statistik asosda o‘rganish imkonini bermoqda.

O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzini mustahkamlash, uning ilmiy salohiyatini oshirish hamda xalqaro maydondagi raqamli resurslarini kengaytirish uchun O‘zbek milliy til korpusini yaratish va uni muntazam boyitib borish dolzarb vazifalardan biridir. Til korpusi nafaqat lingvistik tadqiqotlar, balki tarjimashunoslik, adabiyotshunoslik, sun‘iy intellekt, kompyuter lingvistikasi va ta’lim jarayonida ham muhim ilmiy manba hisoblanadi.

O‘zbek milliy til korpusi tushunchasi va uning mohiyati

Milliy til korpusi — muayyan tilga oid yozma va og‘zaki matnlarning elektron shaklda yig‘ilgan, maxsus lingvistik belgilash (annotatsiya) orqali tizimlashtirilgan ma’lumotlar bazasidir. Ushbu korpus matnlarni tezkor izlash, statistik tahlil qilish, grammatik va semantik xususiyatlarini aniqlash imkoniyatini beradi. Korpus oddiy elektron kutubxonadan farqli ravishda lingvistik jihatdan belgilangan bo‘ladi. Har bir so‘zning grammatik shakli, turkumi, lemmasi, sintaktik vazifasi va

boshqa ko'rsatkichlari maxsus kodlar yordamida qayd etiladi. Natijada tadqiqotchi minglab matnlarni qisqa vaqt ichida tahlil qilishi mumkin bo'ladi.

O'zbek milliy til korpusi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'lishi maqsadga muvofiq:

badiiy adabiyot korpusi;

ilmiy uslub korpusi;

publitsistik matnlar korpusi;

rasmiy uslub matnlari;

og'zaki nutq korpusi;

dialektal materiallar;

tarixiy matnlar;

internet va ommaviy kommunikatsiya matnlari.

Filologik tadqiqotlarda korpusning ilmiy ahamiyati

An'anaviy tilshunoslikda ko'plab xulosalar cheklangan hajmdagi matnlarga asoslangan bo'lsa, korpus lingvistikasi millionlab so'z birliklari asosida xolis ilmiy natijalarga erishish imkonini beradi.

Korpus yordamida:

so'zlarning real qo'llanish chastotasi aniqlanadi;

yangi leksik birliklarning paydo bo'lish jarayoni kuzatiladi;

grammatik konstruktsiyalarning faol va passiv qo'llanishi o'rganiladi;

uslubiy farqlar statistik jihatdan tahlil qilinadi;

sinonimlarning haqiqiy qo'llanish doirasi aniqlanadi;

til taraqqiyoti dinamikasi kuzatiladi.

Bu esa ilmiy tadqiqotlarning ishonchlilik darajasini sezilarli ravishda oshiradi.

Leksikologik tadqiqotlardagi imkoniyatlar

Leksikologiyada korpus eng muhim empirik manbalardan biri hisoblanadi. U orqali:

yangi so'zlar va neologizmlar aniqlanadi;

eskirayotgan birliklar kuzatiladi;

sinonim va omonimlarning qo'llanishi tahlil qilinadi;

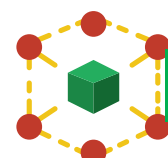
kollokatsiyalar aniqlanadi;

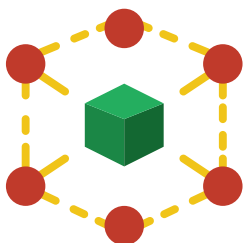
frazologik birliklarning ishlatilish chastotasi belgilanadi.

Masalan, "raqamlashtirish", "sun'iy intellekt", "startup", "innovatsiya", "kompetensiya" kabi birliklarning so'nggi yillardagi qo'llanish dinamikasi korpus asosida aniq statistik ko'rsatkichlar bilan izohlanishi mumkin.

O'zbek milliy til korpusini rivojlantirish istiqbollari

Kelgusida quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish lozim:

korpus hajmini millionlab matnlar hisobiga kengaytirish;

dialekt korpusini yaratish;

tarixiy korpusni boyitish;

ogʻzaki nutq korpusini shakllantirish;

multimodal korpuslarni yaratish;

sunʼiy intellekt asosidagi avtomatik annotatsiya tizimlarini joriy etish;

ochiq ilmiy platformalarni rivojlantirish.

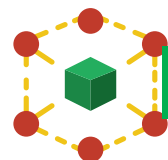
Mazkur yoʻnalishlar oʻzbek tilining xalqaro ilmiy maydondagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

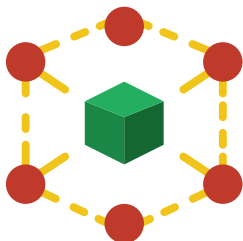
Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Oʻzbek milliy til korpusi zamonaviy filologik tadqiqotlarni yangi metodologik bosqichga olib chiqadigan muhim ilmiy resurs hisoblanadi. Korpus lingvistikasi til hodisalarini katta hajmdagi autentik matnlar asosida obyektiv, statistik va empirik jihatdan tahlil qilish imkonini yaratadi. Bu esa anʼanaviy kuzatish va tavsiflash usullarini ishonchli dalillar bilan boyitib, ilmiy xulosalarning aniqligi va ishonchliligini oshiradi.

Milliy til korpusi leksikologiya, leksikografiya, grammatika, uslubshunoslik, pragmatika, diskurs tahlili, sotsiolingvistika, tarjimashunoslik va adabiyotshunoslik kabi filologiyaning turli yoʻnalishlarida keng qoʻllanilishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, til birliklarining qoʻllanish chastotasi, semantik rivojlanishi, uslubiy xususiyatlari va kommunikativ vazifalarini real nutq materiallari asosida oʻrganish ilmiy izlanishlarning sifat jihatidan yangi bosqichga koʻtarilishiga xizmat qiladi. Shuningdek, Oʻzbek milliy til korpusi taʼlim tizimini takomillashtirish, zamonaviy lugʻatlar yaratish, oʻzbek tilini xorijiy til sifatida oʻqitish, milliy til meʼyorlarini mustahkamlash hamda sunʼiy intellekt, mashina tarjimasi, avtomatik matn tahlili va tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalarini rivojlantirish uchun zarur boʻlgan strategik lingvistik bazani shakllantiradi. Bu esa oʻzbek tilining raqamli makondagi mavqeini mustahkamlash va uning xalqaro ilmiy hamjamiyadagi nufuzini oshirishga xizmat qiladi.

Kelgusida Oʻzbek milliy til korpusini yangi janr va uslublardagi matnlar bilan boyitish, ogʻzaki nutq va dialekt korpuslarini yaratish, tarixiy matnlar bazasini kengaytirish, korpusni avtomatik morfologik, sintaktik va semantik annotatsiyalash tizimlarini takomillashtirish muhim ilmiy vazifalardan biri boʻlib qoladi. Shuningdek, korpusning ochiq ilmiy platforma sifatida rivojlantirilishi, xalqaro korpus standartlariga moslashtirilishi hamda zamonaviy axborot-

kommunikatsiya texnologiyalari bilan integratsiyalashuvi o'zbek tilshunosligining innovatsion taraqqiyotini ta'minlaydi.

Demak, O'zbek milliy til korpusi nafaqat filologik tadqiqotlarning metodologik asosini mustahkamlaydigan ilmiy platforma, balki o'zbek tilining raqamli rivojlanishi, milliy til siyosatini takomillashtirish, xalqaro ilmiy hamkorlikni kengaytirish va kelajak avlod uchun boy lingvistik merosni saqlashga xizmat qiladigan strategik ahamiyatga ega milliy resursdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Mirziyoyev Sh.M. **Yangi O'zbekiston strategiyasi.** – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
- 2.Mirziyoyev Sh.M. **Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.** – Toshkent: O'zbekiston, 2016.
- 3.Abduazizov A.A. **Tilshunoslik nazariyasiga kirish.** – Toshkent: Sharq, 2010.
- 4.Mahmudov N.M. **O'zbek tilining nazariy grammatikasi.** – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
- 5.Nurmonov A., Mahmudov N. **O'zbek tilining nazariy grammatikasi.** – Toshkent: Fan, 2002.
- 6.Hojiyev A. **O'zbek tili leksikologiyasi va leksikografiyasi.** – Toshkent: Fan, 2008.
- 7.Sayfullayeva R., Mengliyev B. va boshq. **Hozirgi o'zbek adabiy tili.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
- 8.Mengliyev B.R. **Hozirgi o'zbek tili.** – Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2018.
- 9.Safarov Sh. **Pragmalingvistika.** – Toshkent: Akademnashr, 2008.
- 10.Yo'ldoshev B. **Matn lingvistikasi.** – Toshkent: Fan, 2009.

